

آن نسبت به فرهنگ‌های کهنی، مانند قاموس ترکی^۱، و فرهنگ‌های متأخر و جامعی همچون فرهنگ بزرگ ترکی (ده‌جلدی)^۲ استفاده از شواهدی از متون قدیم و مبتنی بر پیکره است؛ چراکه در قاموس ترکی فقط در اندک مواردی مثال‌های کوتاه بدون ذکر منبع ذکر شده و در فرهنگ بزرگ ترکی نیز هیچ شواهدی از متون ارائه نشده است.

در مقدمهٔ جلد نخست این فرهنگ دربارهٔ منابع مورد استفاده چنین توضیح داده شده است: در بین سال‌های ۱۹۴۳م تا ۱۹۵۶م چهار کتاب با عنوان فرهنگ پیکره‌بنیاد به چاپ رسیده بود که شیوه و محتوای مشابهی داشتند؛ اما مدخل‌هایی که در هر کدام از این چهار کتاب گزینش و تعریف شده بود، به طور جداگانه، فقط مربوط به ۳۰ تا ۵۰ اثر می‌شد و در یکی از آنها اگر مدخلی وجود نداشت لازم بود که به دیگری مراجعه شود. گاهی نیز یک لغت در همهٔ این کتاب‌ها به منظور ذکر معناهای مختلف آورده می‌شد. مجموع منابع این کتاب‌ها، برای استخراج شواهد و مدخل‌گزینی، ۱۶۰ اثر بود. تدوین چنین اثری با داده‌های اسکن‌شده و چاپ مجموعهٔ شواهد متعلق به ۳۰ تا ۵۰ اثر به صورت فرهنگ‌های جداگانه و پاسخگو بودن به نیازهای افراد بسیاری در کوتاه‌ترین زمان زایندهٔ تفکری خلاق است.

اما اثری که اکنون معرفی می‌شود، ضمن اینکه

کتاب‌های چاپ انجمن ایران‌شناسی فرانسه آمده و در پایان، فهرست مطالب به فارسی درج شده است.

مقالات این کتاب می‌تواند الهام‌بخش تحقیقات جدید در زمینه‌های مختلف بر روی استانبول و ایرانیان مقیم آنجا و نیز زبان فارسی باشد.

آزاده جلالی

Tarama Sözlüğü, XIII. Yüzyıldan beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla, Ömer Asım Aksoy ve Dehri Dilçin (haz.), 8 cilt, 4. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu, 2009.

فرهنگ پیکره‌بنیاد (*Tarama Sözlüğü*) لغتنامه‌ای است یک‌زبانه شامل معانی و شواهد مربوط به کلمات و عبارات ترکی استانبولی. این فرهنگ براساس پیکره‌ای حاوی داده‌های ۲۲۷ اثر متعلق به قرن ۱۳ به بعد تهیه شده که کلمات و عبارات مندرج در این داده‌ها امروز دیگر کاربرد ندارند یا معنا و شکلی دیگر یافته‌اند. این فرهنگ هشت‌جلدی، در سال ۲۰۰۹م، در آنکارا، به همت مؤسسهٔ زبان‌شناسی ترکیه به چاپ چهارم رسیده و چاپ اول آن در سال ۱۹۶۳م بوده است. همان‌طور که اشاره شد، این فرهنگ به طور تخصصی به واژگان و عبارات کهن و منسوخ یا تغییرشکل‌یافته در زبان ترکی استانبولی متمرکز شده است، اما ویژگی ممتاز

1. *Kamus-i Türki*, Şemseddin Sâmî, 1850-1904

2. *Büyük Türkçe Sözlük*, Yaşar Çağbayır, 2016

محتوای آن چهار فرهنگ را در خود جمع آورده است. کاستی‌های موجود در آنها را ندارد و برای تکمیل و ارتقای کیفیت فرهنگ، از راهکارهای زیر استفاده کرده است:

(۱) در این فرهنگ شواهد ۶۷ اثر دیگر به مجموع شواهد متعلق به چهار کتابی که مبنای کار فرهنگ پیکره‌بنیاد بوده (مبتنی بر ۱۶۰ اثر) افزوده شده است.

(۲) شواهد نشان می‌دهد که کلماتی که سرمدخل‌اند چگونه با حروف قدیمی (الفبای ترکی عثمانی) نوشته می‌شده‌اند؛ مثال:

barımmak: Geçinmek, kendini yaşamak.

Yemiş mişede bulunur idi bol

Anı yeyüben barınur idi بارینوریدی ol
(*Süh.* XIV.229)

§ Remle'de bir yiğit... ton bağışladı, altun verdi, bu zamanedek anınla barındım
آن باریندم , şimdiki halde bir dinarım kaldı
beş günlük nefekedir. (*Ferec.* XV. 228)

(۳) در سرمدخل‌ها از علامت‌های \dot{a} , \dot{u} , $\dot{ı}$ استفاده شده است.

(۴) برای هر شاهد، برخلاف چهار فرهنگ مذکور، شماره صفحه هر منبع داده شده است.

(۵) وندها، در چهار کتاب مورد استفاده برای فرهنگ پیکره‌بنیاد، در لابه‌لای واژه‌ها مدخل شده بودند، اما در این اثر وندها به جلدهای دیگری انتقال یافته‌اند.

مانند آن چهار کتاب که مبنای کار این فرهنگ پیکره‌بنیاد بوده‌اند، در تدوین این اثر نیز از فیش‌های شواهد رئیس بخش اسکن و مونتاژ مؤسسه زبان‌شناسی ترکیه، عاصم آکسوی، و نیز دهری دیلچین، از کارشناسان مؤسسه، بهره برده شده است.

نکات اساسی درباره شیوه تدوین و ویرایش این فرهنگ به شرح زیر است:

(۱) هر واژه سرمدخل حداقل یک شاهد دارد و هیچ مدخلی بدون شاهد نیست.

(۲) واژه سرمدخل در درون شاهد به هر معنایی که به کار رفته در فرهنگ نیز همان معنا برای آن داده شده است. اگر برای واژه معانی دیگری نیز یافت شده باشد اما شاهدهی برای آن معنی در منابع وجود نداشته باشد، آن معنی ذکر نشده است.

(۳) در انتهای هر شاهد، منبعی که آن شاهد از آن آورده شده با عنوان اختصاری نشان داده شده است؛ فهرست این عناوین اختصاری در کتاب درج شده است.

(۴) قرن مربوط به هر شاهد با ارقام رومی نشان داده شده است.

(۵) پس از ارقام رومی شماره صفحه منبع ذکر شده است. ترتیب اطلاعات مربوط به شماره‌های ۳، ۴، ۵ در داخل پرانتز به صورت یکجا بدین قرار است: (Fazilat. XVI. 150)؛ این آدرس مربوط به شاهدهی است که در قرن شانزدهم در اثری به نام فضیلت‌نامه در صفحه ۱۵۰ آمده است.

(۱۱) وندهایی که در محدود کلماتی دیده شده‌اند نیز، علاوه بر اینکه خودشان در جلد ویژه وندها مدخل شده‌اند، کلمات دارای این وندها نیز به طور جداگانه مدخل شده‌اند؛ مثل 'acılaca':

acılaca: Aç olarak, aç acına.

§ Rayyık ریق [Ar.] : Nesne duran erdir. آجلهجه yimeyüp acılaca
(Bab. XVI. 2, 337)

(۱۲) اگر کلمه‌ای دارای معانی متفاوت باشد، این معانی، پس از ذکر سرمدخل با شماره‌های ۱ و ۲ و ۳ و... به ترتیب، در ذیل آن درج و برای هر معنی نیز شواهد مناسب با آن معنی آورده شده است.

(۱۳) اگر کلماتی که ربطشان به یکدیگر مشخص نیست بیش از یک معنی داشته باشند، آن کلمات برای هر معنی به طور مکرر سرمدخل قرار گرفته و با ارقام (I)، (II)، ... تفکیک شده‌اند.

(۱۴) کلماتی که از کتاب‌های فارسی یا عربی گزینش شده‌اند با حروف اختصاری (Ar.)، (Fa.) مشخص شده‌اند.

(۱۵) برای سهولت استفاده، شواهد منثور از شواهد منظوم با علامت § متمایز شده‌اند.

از مهم‌ترین ویژگی‌های دیگر این فرهنگ ارائه راهنما و قواعدی است که برای نشان دادن تلفظ و نیز در املاهای کلمات به کار رفته است تا کاربر فرهنگ به هر دو املاهای جدید و قدیم دسترسی داشته باشد. در مجموع، این فرهنگ، به لحاظ

(۶) در برخی از آثار، به جای شماره صفحه، شماره ورق (برگ) درج شده است. در آن صورت، بعد از ارقام رومی که شماره صفحه می‌آید، به شماره ورق، ارقام ۱ یا ۲ با یک خط تیره اضافه می‌شود: (Yüz. Hamdi.) (Terceman. XVI. 14-2) (XV. 139-1)، که اعداد در این نمونه‌ها اولین صفحه از برگ ۱۳۹ و دومین صفحه از برگ ۱۴ را نشان می‌دهد.

(۷) برخی از اثرهای اسکن شده چندجلدی‌اند؛ برای این آثار، قبل از شماره صفحه، شماره جلد با یک ویبرگول قرار می‌گیرد: (Muslim. XV. 1, 110)؛ از این رو، اعداد در این نمونه، جلد اول از صفحه ۱۱۰ را نشان می‌دهد.

(۸) شواهد در فرهنگ، به ترتیب، از قدیم به جدید درج شده‌اند (که در مثال پیشین نیز مشاهده می‌شود).

(۹) در شواهد، برخی کلمات که املاهای چندگانه دارند، با اساس قرار دادن یک املا، شکل‌های دیگر در پرانتز کنار املاهای اساس ذکر شده است؛ مانند:

añaru, (añari)...

bednus, (bedinus, bidnus, tebnus)...

(۱۰) این املاهای دیگر در جای خود در فرهنگ مدخل شده‌اند، ولی با علامتی ربط آنها به املاهای اساس نشان داده شده است؛ بدین ترتیب:

ağılınmak: → ağullanmak

bidnus: → bednus...

tebnus: → bednus...

تخصصی بودن و ارائه شواهد کافی از متون کهن ترکی، فارسی و عربی، ممتاز است و منبع پژوهشی بسیار خوبی برای علاقه‌مندان و محققان به شمار می‌رود.

سیده زیبا بهروز

Türk Hat San'atından Seçmeler,
M. Uğur DERMAN, Ankara: Atatürk
Kültür Merkezi, 2017, 670 Sayfa.

گزیده‌ای از هنر خوشنویسی ترک، م. اوغور درمان، آنکارا: مرکز فرهنگی آتاتورک، ۲۰۱۷م، ۶۷۰ صفحه.

این کتاب، چنان‌که از نامش پیداست، گزیده‌ای است از آثار خوشنویسان ترک، که به کوشش پروفیسور اوغور درمان (۱۹۳۵- م) گردآوری شده و به همت مرکز فرهنگی آتاتورک در سال ۲۰۱۷م به چاپ رسیده است. اثر شامل دو بخش است؛ بخش اول به مباحثی درباره هنر خوشنویسی، و بخش دوم به معرفی آثار گردآوری شده اختصاص دارد.

کتاب با مقدمه‌ای آغاز شده که مؤلف در آن به زمینه خلق این اثر و انگیزه تدوین آن اشاره کرده و، هم‌زمان با بیان روش تألیف، به تفصیل از تمام افرادی که در مراحل مختلف تدوین اثر او را یاری کرده‌اند، نام برده و سپاسگزاری کرده است.

پس از مقدمه، پروفیسور اوغور درمان در «یادداشتی خطاب به خوانندگان»، به اجمال به محتوای دو بخش اصلی کتاب اشاره کرده و، برای

سهولت استفاده و بهره‌مندی بهتر از مطالب کتاب، نکاتی را به خوانندگان متذکر شده است؛ از جمله درباره اختلاف تاریخ میلادی و هجری توضیح مختصری داده و فرمولی برای تبدیل تاریخ هجری به میلادی ارائه کرده است. همچنین به این نکته اشاره کرده که در معرفی آثار ترجیح داده شده، به جای ارائه اطلاعات محدود به شیوه معمول در فهرست‌نویسی، از شیوه توضیح و تفسیر استفاده شود، که این توضیحات، برای تمایز بیشتر، با رنگی متفاوت حروف‌نگاری شده است. علاوه بر اینها، در این یادداشت توضیحاتی در مورد نشانه‌های به کار رفته برای تلفظ صحیح اسامی؛ نوع یا رنگ حروف استفاده شده در حروف‌نگاری برای تفکیک مطالب؛ و نکته‌ای در مورد اسامی خاص عربی، فارسی و ترکی آمده است.

پس از یادداشت مؤلف، فهرست مندرجات کتاب و سپس فهرست آثار منتخب از خوشنویسان ترک، مشتمل بر نام ۱۲۰ خوشنویس آمده، که با نام شیخ حمدالله (۸۳۳-۹۲۶ق/۱۴۲۹-۱۵۲۰م) آغاز شده و با نام حامد آیتاچ (۱۳۰۹-۱۴۰۲ق/۱۸۹۱-۱۹۸۲م) پایان یافته است. پس از این فهرست نیز، فهرست الفبایی اسامی این خطاطان درج شده است.

در ادامه، فهرست اختصارات به کاررفته در کتاب و سپس نمایه‌ای از مجموعه‌های هنری که در این اثر از آنها نام برده شده، قرار گرفته است.

چنان‌که پیش‌تر اشاره شد، این کتاب در دو بخش تدوین شده است: در بخش اول با عنوان کلی «درباره هنر خوشنویسی»، ابتدا مؤلف این هنر را از